

Samband mellan rökvanor och kunskap om tobaksrökning

En undersökning av rökvanor, kunskaper och attityder hos läkare, sjuksköterskeelever och medelålders män

Gösta Tibblin

Lars Wilhelmsen

En enkätstudie visade betydande skillnader i rökvanor mellan sjukvårdspersonal och representativa stickprov ur befolkningen. Samspelet av beteende (rökvanor) kunskap (tobakens skadlighet) attityder (prioritering och förebyggande åtgärder) diskuteras. Betydelsen av hälsouppllysning understrykes och massmedias centrala roll i allt upplysningsarbete framhäves.

Gösta Tibblin innehar SMF:s rådtjänst i preventiv kardiologi vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg och Lars Wilhelmsen är klinisk lärare och biträdande överläkare vid Medicinska kliniken I, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg.

Det råder ett intimt samspel mellan kunskap, attityd och beteende. Beteendet påverkar våra attityder och vice versa. Beteendet styr även kunskapsinsamlandet. Det betyder att i allt hälsoupplysningsarbete fordras en ingående kännedom om målgruppens kunskaper, attityder och beteenden.

Det här presenterade arbetet redogör för en enkätstudie av rökvanor, kunskaper om tobaksskador och attityder till åtgärder riktade mot tobak hos målgrupperna läkare, sjuksköterskeelever och slumpmässiga urval av 50-åriga och 60-åriga män boende i Göteborg.

MATERIAL OCH METODER

Läkare

Uppgifter om läkares rökvanor, kunskaper om tobaksskador och attityder till förebyggande åtgär-

der har hämtats från Wilhelmsen och Faith-Ell's arbete om svenska läkares rökvanor 1969 och 1972. Ett 10-procentigt slumpmässigt urval av samtliga i Sverige bosatta läkare undersöktes. Det totala urvalet utgjordes 1972 av 1 181 personer varav 1 011 eller 86 procent besvarat enkäten. Ungefär 83 procent var män och 17 procent var kvinnor.

Sjuksköterskeelever

Innan undervisningen påbörjades i förebyggande medicin för sjuksköterskeelever vid Sahlgrenska sjukhuset utdelades en enkät med samma ordalydelse som den till läkarna. Vid undersökningen deltog 170 sjuksköterskeelever (Tibblin 1974). Det övervägande antalet var flickor och bortfallet utgjordes av tre elever. Av sjuksköterskeeleverna gick 89 stycken sin första termin och 81 stycken sin femte termin.

Populationsurval av män

Populationsstudien "1913 års män" efterundersöktes 1973 och 1974 (ålder 60 år) vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg. I samband därmed undersöktes också ett slumpmässigt urval av män födda 1923 (ålder 50 år). Vid undersökningen fick deltagarna besvara den ovan beskrivna enkäten. Svar föreligger från den första hälften av de undersökta. Av 1913 års män deltog i denna studie 536 män och av 1923 års män var det 137 som svarade på enkäten. En mer fullständig redogörelse för undersökningen kommer att lämnas senare.

Enkätfrågor

Anser Ni att rökningens samband med a) lungcancer, b) hjärtinfarkt (propp i hjärtat) och c) kronisk luftrörskatarr är 1) klart visat, 2) tveksamt, 3) ej visat?

Var tycker Ni att resurser och ansträngningar främst skall sättas in för att förbättra det allmänna hälsoläget i Sverige? Försök att rangordna de viktigaste alternativen, där 1 står för det som är det mest angelägna, 2 för det som kommer därefter, 3 för nästa osv.

Minska tobakskonsumtionen.

Minska alkoholkonsumtionen.

Bekämpa narkotikamissbruket.

Förbättra matvanorna.

Öka den fysiska aktiviteten, dvs. motionera mera.

Förbättra miljön beträffande luftföroreningar och liknande.

RESULTAT

Betydande skillnader i rökvanor förelåg mellan grupperna (Tabell 1). Sjuksköterskeelever i Göteborg rökte betydligt mer (38 %) än de kvinnliga läkarna (27 %). De manliga läkarna rökte mindre (38 %) än 50- och 60-åringarna i Göteborg (46 resp 56 %). Av speciellt intresse är att notera att 50-åringarna rökte mindre än 60-åringarna.

Tabell 1. Rökvanor hos sjuksköterskeelever, manliga läkare och medelålders män.

	% rökare
Sjuksköterskeelever (n = 170)	38
Manliga läkare (n = 839)	38
Kvinnliga läkare (n = 172)	27
50-åriga män i Göteborg (n = 137)	46
60-åriga män i Göteborg (n = 536)	56

Kunskaper

Läkarnas och sjuksköterskeelevernas kunskaper om sambandet mellan rökning och olika hjärt- och lungsjukdomar överensstämde väl (Tabell 2). Det är värt att notera att fortfarande ungefär var femte läkare och sjuksköterskeelev var tveksam

Tabell 2. Sjuksköterskeelevers, läkares och medelålders mäns kunskaper om sambandet mellan rökning och sjukdomarna lungcancer, kronisk bronkit och hjärtinfarkt.

	Elever	Läkare	50-åriga män	60-åriga män
<i>Lungcancer</i>				
Ja	87 %	84 %	57 %	50 %
Tveksamt	13 %	15 %	43 %	46 %
Nej	0 %	1 %	0 %	4 %
<i>Kronisk bronkit</i>				
Ja	81 %	91 %	58 %	52 %
Tveksamt	18 %	8 %	38 %	42 %
Nej	1 %	1 %	4 %	6 %
<i>Hjärtinfarkt</i>				
Ja	48 %	51 %	37 %	31 %
Tveksamt	48 %	44 %	54 %	62 %
Nej	4 %	5 %	10 %	7 %

Procenttalen har räknats på dem som besvarat frågorna.

om sambandet mellan rökning och de viktiga tobaksskadorna lungcancer och kronisk bronkit. 50- och 60-åringar i Göteborg visste betydligt mindre om rökningens skadeverkningar. Omkring hälften kände till ett samband mellan rökning och lungcancer och rökning och kronisk bronkit, medan endast en av tre ansåg att det är visat ett samband mellan rökning och hjärtinfarkt.

Attityd till förebyggande åtgärder

Vad beträffar attityder till förebyggande åtgärder rådde en viss överensstämmelse mellan sjuksköterskeeleverna och medelålders män (Tabell 3). Båda grupperna gav högsta prioritet åt förbättringar i den yttre miljön och åt bekämpande av narkotikamissbruket. På tredje plats satte de åtgärder för att öka den fysiska aktiviteten.

Mellan 50-åringar och 60-åringar förelåg inga som helst skillnader i rangordningen och även procenttalen var förvånansvärt lika. Det är anmärkningsvärt att mer än varannan medelålders man gav högsta prioritet åt bekämpandet av narkotikamissbruket. Läkarna satte åtgärder för att öka den fysiska aktiviteten högst tätt följd av al-

Tabell 3. Svenska läkares, sjuksköterskeelevers och 50 års respektive 60 års mäns prioritering av resurser och ansträngningar, som borde sättas in för att förbättra det allmänna hälsoläget.

1:a alternativet — procent

Elever	%	Läkare	%	50-års män	%	60-års män	%
1 Förbättra miljön	37	1 Öka fys aktivitet	26	1 Bekämpa narkotika	51	1 Bekämpa narkotika	54
2 Bekämpa narkotika	34	2 Minska alkoh.kons.	25	2 Förbättra miljön	17	2 Förbättra miljön	19
3 Öka fys. aktivitet	13	3 Bekämpa narkotika	22	3 Öka fys aktivitet	15	3 Öka fys aktivitet	11
4 Förbättra matv.	11	4 Förbättra matv.	15	4 Minska alkoh.kons.	10	4 Minska alkoh.kons.	11
5 Minska tobakskons.	5	5 Förbättra miljön	12	5 Minska tobakskons.	9	5 Minska tobakskons.	8
6 Minska alkoh.kons.	4	6 Minska tobakskons.	11	6 Förbättra matv.	8	6 Förbättra matv.	3

koholkonsumtionsminskande insatser. Såväl sjukvårdspersonal (läkare och elever) som medelålders män placerade åtgärder riktade mot tobak och förbättring av matvanor lågt.

DISKUSSION

I föreliggande undersökning är stickprovet av läkare att anse som representativt för hela landets läkare. Det är inte troligt att medelålders män i Göteborg är representativa för hela landets medelålders män. Rökvanorna varierar starkt med befolkningstätheten och det är troligt att kunskaper och attityder följer rökmönstret. Vad beträffar sjuksköterskeelever kan man kanske våga att generalisera till att fynden gäller även för landets övriga sjuksköterskeelever.

I populationsstudier i Göteborg har man under de senaste åren kunnat konstatera en nedgång av rökarefrekvensen bland 50-åringar. Anledningen till detta är okänd. En förklaring kan vara att det just i Göteborg sedan några år pågår en förebyggande verksamhet riktad bland annat mot rökningen hos medelålders män. Ingen av de här undersökta årsklasserna har emellertid blivit direkt utsatt för någon påverkan, men det är tänkbart att "smitta" kan ha förekommit.

I populationsstudier i Göteborg har man under de senaste åren kunnat konstatera en nedgång av rökarefrekvensen bland 50-åringar.

Sjuksköterskeelever röker mer än de kvinnliga läkarna, men mindre än genomsnittsbefolkningen. Svenska tobaksaktiebolaget gör sedan mitten av 60-talet årliga stickprovsundersökningar som underlag för sin marknadsföring. Den senaste redovisade av dessa undersökningar gällde hösten 1971. I Göteborg rökte 56 % av kvinnorna i åldern 15—19 år. Lika många rökte i åldersgruppen 20—29 år. De svenska läkarna har något ändrat sina rökvanor under de senaste åren. År 1972 var 37 % av läkarna rökare mot 46 % år 1969 (Faith-Ell och Wilhelmsen 1972).

Man kan diskutera om frågan beträffande sambandet mellan rökning och olika sjukdomar är en kunskapsfråga eller om den också mäter en attityd. Frågan om det är visat ett samband mellan rökning och olika sjukdomar har här angivits mäta kunskaper. Det är värt att notera att läkare och sjuksköterskeelever svarar mycket lika. De flesta bland dessa två typer av sjukvårdspersonal anser att det finns ett samband mellan rökning och lungcancer och rökning och kronisk bronkit. Det är anmärkningsvärt att endast hälften av läkarna och sjuksköterskeeleverna tror på ett samband mellan rökning och hjärtinfarkt.

Beträffande medelålders män finner vi helt andra resultat. Omkring hälften av männen förne-

Sjuksköterskeelever röker mer än de kvinnliga läkarna men mindre än genomsnittsbefolkningen.

kar eller är tveksamma inför ett samband mellan rökning och tobaksskadorna, lungcancer och kronisk bronkit. När det gäller rökning och hjärtinfarkter är gruppen tvivlare ännu större. Förklaringen till denna skillnad mellan läkare och sjuksköterskeelever å ena sidan och medelålders män å den andra kan vara att läkarna och eleverna fått sin information om tobaksskadorna via undervisningen och i frågan om läkarna också till en del från facklitteraturen och fackpressen. Medelålders män är hänvisade till massmedia. Tobaksfrågan har debatterats livligt i pressen det senaste året. Om man för sitt kunskapsinhämtande är hänvisad till dagspressen är det naturligt att man blir tveksam. En god illustration på den splittrade informationen från dagspressen är de löpsedlar som publicerades den 3 december 1973 (Fig 1). Här är inte platsen att orda om pressens stora ansvar när det gäller korrekta uppgifter om medicinska händelser. Man kan endast konstatera att total enighet råder i den medicinska världen om att rökningen orsakar lungcancer och ger kronisk bronkit. Det heter ofta i debatten att alla vet att rökning är skadligt, men att folk inte bryr sig om varningar. Våra resultat talar för att människor fort-

Man kan endast konstatera att total enighet råder i den medicinska världen om att rökningen orsakar lungcancer och ger kronisk bronkit.

farande är osäkra vad beträffar tobakens skadeverkningar och att hälsoupplýsning här är på plats. Att det kan ha effekt visar det faktum att såväl sjuksköterskeelever som läkare oftare trodde på ett samband mellan rökning och de olika sjukdomarna jämfört med medelålders män. Det är intressant att sätta den högre kunskapsnivån hos sjukvårdspersonal i samband med den lägre rökarefrekvensen inom samma kategori. Det är tänkbart att större kunskap leder till minskad benägenhet att röka. En annan förklaring som har ett visst stöd i en pågående studie inom Sektionen för Preventiv Kardiologi i Göteborg, är att det finns en selektionsmekanism som arbetar på så sätt att människors benägenhet att röka är kopplat till deras yrkesval.

Vad beträffar attityder till förebyggande åtgärder är det intressant att bekämpandet av narkoti-

SvD SVENSKA DAGBLADET
Ledare: Missnøjets rol
Under strecket: Aktenskap och sex i Nya testamentet

Svenska forskarrön:
**Personligheten
FARLIGARE
än rökningen**

Hur 2 milj. blev 15:
**Nya telemuseet
SKANDALBYGGE**

Göteborgs-Posten
75 öre 3 dec. 1973

**INTE SÅ
FARLIGT
att röka**

Men alkoholen höjer dödligheten

**BRANDKÅREN MÅSTE
SKÄRA LOSS EN 'FRIARE'**

**Färjestad leder slutspelet
Klar Frölundaseger över AIK**

SDS SVENSKA DAGBLADET
ALLPOSTEN
3 dec. 1973

**Hur farlig är
RÖKNINGEN?**

Svenska forskare ger

**EN
NY BILD**

**Oljebrist skapar
RÅVARUKRIS**

Sydsvens största morgontidning

=====
*Kan det tänkas vara så att kunskapen om
tobaksskadorna fortfarande är alltför färsk för
att ha kunnat resultera i en ändrad attityd?*
=====

kamissbruket och förbättringar av den yttre miljön satts så högt av sjuksköterskeeleverna och medelålders männen. Även här är det troligt att attityderna speglar den aktuella debatten i massmedia. Läkarnas tro på betydelsen av fysisk aktivitet saknar i stort sett stöd i facklitteraturen. En förklaring här kan vara att läkarna tänker mer på välbefinnandet än den direkta sjukdomsförebyggande effekten av motion. Elever och medelålders män tror lite på betydelsen av åtgärder riktade mot alkoholen. Alla grupper är eniga om att åtgärder riktade mot tobak skall ha låg prioritet. De medelålders männen kan här hänvisa till att de är tveksamma om sambandet mellan rökning och sjukdom. Läkarna och sjuksköterskeeleverna tror på ett samband mellan rökning och dessa vanliga sjukdomar, men detta till trots har de lite till övers för aktiviteter riktade mot tobak. Deras

ljumma inställning kontrasteras starkt mot Världshälsoorganisationens starka rekommendationer att betrakta åtgärder riktade mot tobaksbruket som en av de viktigaste preventiva åtgärderna som för tillfället föreligger inom medicinen.

Sjukvårdspersonalens diskrepans mellan kunskap och attityd är intressant och fordrar en förklaring. Kan det tänkas vara så att kunskapen om tobaksskadorna fortfarande är alltför färsk för att ha kunnat resultera i en ändrad attityd? Eller beror det på att läkare och elever inte tror på åtgärder bara för att de inte anser att det är realistiskt att genomföra en ändring av tobaksbruket?

REFERENSER

1. *Wilhelmsen, L., Nowak, L. & Tibblin, G.*: Svenska läkares rökvanor. Läkartidningen 66: 3485, 1969.
2. *Faith-Ell, P. & Wilhelmsen, L.*: Svenska läkares rökvanor 1969 och 1972. Läkartidningen 70: 2719—2722, 1973.
3. *Tibblin, G.*: Sjuksköterskeelevers rökvanor och attityder till rökning. Att publiceras.